

Delrapport 7 inom projektet hotade kulturmiljöer längs Västernorrlands älvar.

*Det medeltida fästet Styresholm, Raä 17 i Torsåkers socken.
Foto från 1910 av Elvira Sjödin vid Kollberg och Sjödin fotoateljé Prästmon.*

Rapportnummer 2016:26
Ola George

Murberget Länsmuseum Västernorrland
Box 34
871 21 Härnösand
www.murberget.se

Delrapport 7 inom projektet hotade kulturmiljöer längs Västernorrlands älvar.

© Murberget Länsmuseum Västernorrland, Ola George.
Härnösand 2016
Foto: Murberget

ISSN 2000-0111

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	4
Inledning	5
Syfte.....	5
Metod	5
Identifiering av eroderade fornlämningar	6
Sammanfattning av de arkeologiska undersökningar som gjorts inom projektet.....	7
Undersökningen av Raä 8:2 i Sånga socken	7
Undersökningen av grav 8:4 i Sånga socken	8
Kursundersökningar vid det medeltida fästet Styresholm Raä 17 i Torsåkers socken	10
Undersökningen av kammargraven vid Björkå i Överlänns socken	12
Undersökningen av Raä 8:9 i Sånga socken	15
Resultat	20
Tekniska och administrativa uppgifter	21
Litteraturlista	22
Bilaga 1. Projektplan för ”Hotade kulturmiljöer längs Västernorrlands älvar”	23
Bilaga 2. Referensgrupp.	26
Bilaga 3. Översiktskarta med föreslagna objekt och åtgärder	27

Sammanfattning

Murberget Läns museet Västernorrlands insatser under projektet "hotade kulturmiljöer längs Västernorrlands älvar" innefattade inventering, räddningsundersökningar av erosionsskadade fornlämningar, kursundersökningar, föredrag, rapporter, artiklar, tidningsartiklar, radio och tv- inslag och seminarier.

Kunskapen om de ras- och skredhotade fornlämningarna har som följd av projektet ökat och flera av de värst drabbade fornlämningarna har hunnit dokumenterats. En mängd fornlämningar kvarstår dock att åtgärda.

Åtgärderna som föreslås är beroende av förutsättningarna; arkeologisk undersökning, röjning av träd och sly, olika former av skredsäkringar samt uppföljningsobjekt (där inmätningar kommer att utföras under en följd av år för att följa erosionens fortskridande).

De flesta av de skadade lämningarna påträffades längs Ångermanälven mellan Björkån i Överlänns och Multrä i Sollefteå kommun. Det är också där som de flesta arkeologiska undersökningarna har genomförts.

Inledning

Då många fornlämningar i länet är erosionsskadade framstod det som viktigt att mer långsiktigt arbeta med inventering, åtgärdsprogram och dokumentation. Murberget ansökte därför om bidrag från Länsstyrelsen för att sätta treårsprojektet ”Hotade kulturmiljöer längs Västernorrlands älvar”. Som del i projektets finansiering gick Murberget in med egeninsatser (se bilaga 1).

Denna sjunde rapport utgör den sista delrapporten från projektet. De tidigare rapporterna beskrev den inledande inventeringen och de därpå följande arkeologiska undersökningarna som hade karaktär av räddningsundersökningar (George 2009 c, 2010 a, 2010 b, 2012 b, 2012 c). Undersökningarna har även tillgängliggjorts i flera artiklar (George 2009 a och 2012 a).

Redan innan projektet ”Hotade kulturmiljöer längs Västernorrlands älvar” drog igång hade Murberget, Länsmuseum Västernorrland arbetat med undersökningar och dokumentation av erosionsskadade lämningar. En skadad järnåldersgrav vid Fjällsjöälven i Ramsele sn undersöktes i kursform 2006 (George 2011), en förstudie av skadorna på det medeltida fästet Styresholm i Torsåkers sn genomfördes 2007 (George 2008 a) och en undersökning av ett skadat gravfält i Para, Sångs sn utfördes samma år (George 2008b).

Syfte

Projektets övergripande syften var att få bättre kunskap om och finna metoder för att bromsa upp erosionens påverkan på fornlämningar längs älvdalarna, att engagera och sprida kunskap om älvdalarnas kulturarv till lokala föreningar och allmänhet (Bilaga 2). Projektet förväntades även bidra till ett bättre faktaunderlag inför Länsstyrelsens kommande bedömningar av behövliga åtgärder för bevarandet av fornlämningar i erosionsutsatta lägen i älvdalarna.

Metod

År 2008 genomfördes en byråinventering för att ta fram fornlämningar som skadats genom erosion vid nipor, ravinkanter och intill strömmande vatten.

I de fall fornlämningarna var så skadade att de inte gick att restaurera, men där det fortfarande fanns kulturhistoriska värden kvar, bedömdes undersökning och dokumentationsinsatser vara mest lämpliga. I de fall där lämningarna bedömdes ha ett visuellt och pedagogiskt värde genomfördes dokumentationsinsatser i kombination med återställningsarbeten.

De arkeologiska undersökningarna avrapporterades och resultaten spreds via tidningar, tv, radio, artiklar och föredrag. Murberget har arrangerat och medverkat vid flera seminarier om ras och skred- problematik. Artiklar har även publicerats på Murbergets hemsida och en utställning visades på Sollefteå museum.

Vid de fornlämningslokaler som var lämpliga har kursverksamhet och visningar genomförts i samband med undersökningarna. Ett samarbete med lokala föreningar, skolor och intresserad allmänhet har då eftersträvat.

I samband med att projektet initierades beslutades det att en referensgrupp skulle sättas samman. Referensgruppens uppgift var att medverka vid seminarier där erosionsfrågorna diskuteras och dessutom fungera som rådgivare i vid åtgärdsprojektering (Bilaga 2).

Fornlämningar belägna inom de reglerade sjöarna medtogs inte inom projektet. Orsaken till detta är dels att dessa lämningar omfattas av tidigare regleringsbeslut och dels att de är mycket omfattande och i många fall svåra att avgränsa. Att påbörja dokumentation av dessa lämningar rymdes helt enkelt inte inom projektet.

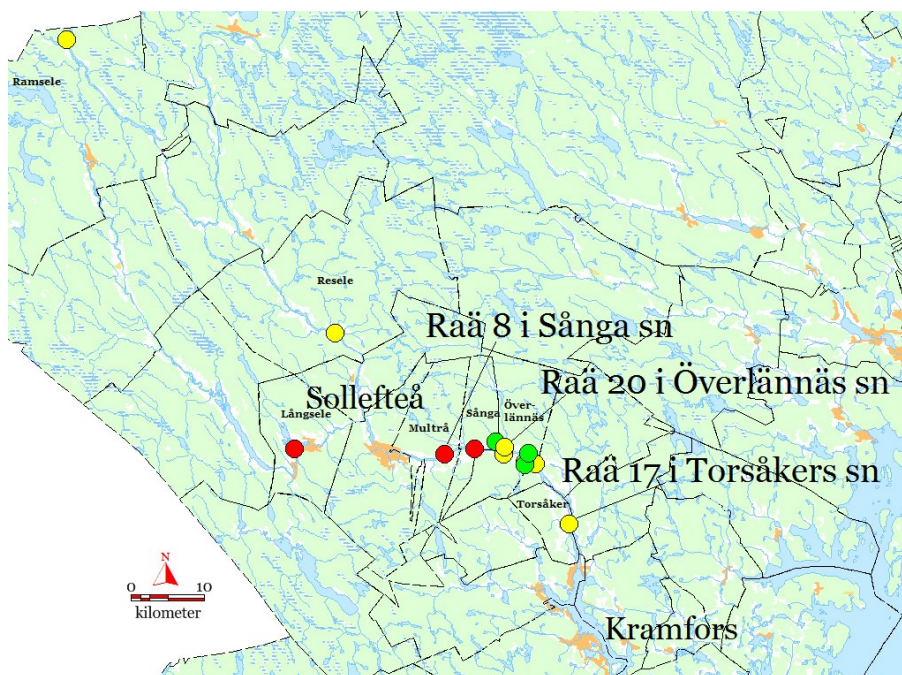
Identifiering av eroderade fornlämningar

I Medelpad återfinns de flesta skadade fornlämningarna längs Indalsälven. Lämningarna består till allra största delen av gravar från järnåldern. Att lämningarna främst består av järnåldersgravar kan bero på att de anlagts vid gårdar etablerade på lätteroderade sedimentjordar (bilaga 3).

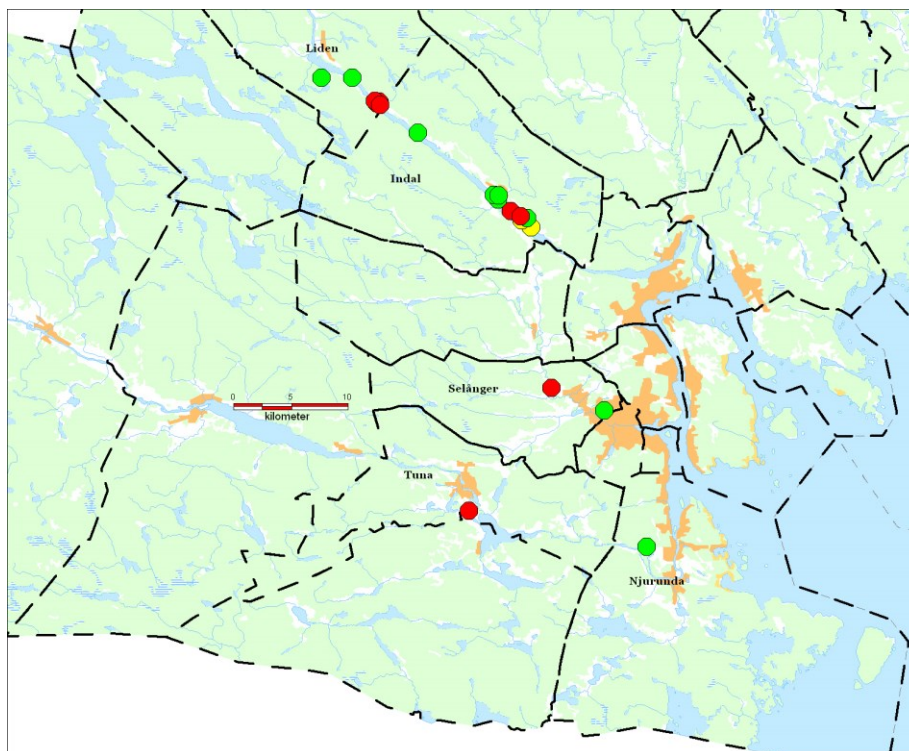
I Ångermanland återfinns de flesta skadade fornlämningarna främst längs Ångermanälven på de lätteroderade sedimentjordarna nedströms Sollefteå.

Fornlämningarna består av boplatser, fångstgropar, järnåldersgravar samt Styresholms medeltida fäste (bilaga 3). Längs den ca 8,5 km långa sträckan från Multrä till området väster om Björkån i Överlänns socken finns många nipbildningar med djupa raviner. I området har det tidigare skett stora ras och skred. Det är också längs denna sträcka som de mest skadade och mest hotade lämningarna har påträffats. Orsaken till områdets utsatthet beror troligen främst på att de fina jordarterna är lätteroderade i kombination med höjdskillnaden mellan niporna och älven. Ett exempel är gravfältet Raä 8 i Sångasö. Ravinernas djup och den tvära, ibland lodräta vinkeln gör att åtgärder för att förhindra vidare erosion i många fall blir svårbemästrade.

Figur 1. Översikt av inventerade fornlämningar i Ångermanland där åtgärder är föreslagna. Röda punkter= undersökning, gröna punkter= träd och slyröjning, gula punkter= uppföljningsobjekt och/eller skredsäkringar.

Figur 2. Översikt av de inventerade fornlämningarna i Medelpad där åtgärder är föreslagna. Röda punkter= undersökning, gröna punkter= träd och slyröjning, gula punkter= uppföljningsobjekt och/eller skredsåkringar.

Sammanfattning av de arkeologiska undersökningar som gjorts inom projektet

Undersökningen av Raä 8:2 i Sångas socken

Under 2008 undersöktes graven Raä 8:2 i Sångas (George 2009 c). Undersökningen föranleddes av graven till stora delar redan rasat ner i en ca 11 m djup ravin. Undersökningen visade att graven har haft en flack profil, med en ursprunglig diameter på ca 14,5 m, höjden har varit omkring 0,9 m. Under ett kärnröse som låg söder om högens mitt fanns rester efter gravbålet.

Benen har osteologiskt bedömts tillhöra en kvinna runt 40-59 år gammal. Graven innehöll även björnfalanger och några fragment från hoven av en häst. Björnfalanger visar att en björnfäll funnits med på gravbålet.

Tyvär gav inte C-14 analysen någon snävare datering än till folkvandringstid.

Graven var rikt utrustad och fynden av bronser var många, tyvärr var materialet överlag starkt korroderat, smält eller sönderbränt. Något som bekräftar kvinnans höga ställning förutom gravhögens diameter är fynden av fragmenten av en guldspiralring, del av pärlgarnityr, guldfoliepärla, björnfalanger, agraffer och den brickbandsvävda textilen i mycket hög kvalitet. Förutom en sländtrissa tillverkad av sten påträffades flera benbrickor. Brickornas funktion är osäker men det skulle möjligen kunna ha samband med textilhantverket.

Undersökningen fick stor uppmärksamhet och var med i de regionala tv-nyheterna, radio och fem helsidor i tidningen Ångermanland. Dessutom hölls arkeologidagen på platsen.

Figur 3. Kärnröset och profilbank i grav 8:2. Foto från väst.

Figur 4. Grav 8:2 på nipkanten. Foto från Öst.

Undersökningen av grav 8:4 i Sånga socken

2009 genomfördes undersöktes Raä 8:4 (George 2010:9). Graven som var mycket förstörd och stenblock från kärnröset var synliga i ravinkanten och vid provgrävning i ravinkanten hittades ett bränt skallben.

Undersökningen visade att ca en tredjedel av graven redan rasat ned i ravinen. Trots det var det mesta av kärnröset och brandlagret ändå intakt. Den osteologiska analysen visar att den gravlagda förmodligen varit en kvinna i åldersspannet 40-59 år. Graven dateras troligen till senare delen av första hälften av 500-talet e.Kr.

I graven fanns rester efter häktesspännen med agraffer av brons, troligen också knappar av silver. I graven fanns även rester efter en avsatskam, ett ornerat benföremål, en mellanstor däggdjursart (troligtvis svin), en större däggdjursart, troligtvis "stor gräsätare" och björnfalanger.

Figur 5. Kärnröset på grav 8:4 framrensat. Foto från norr.

Figur 6. Häktesspänne med flata ornerade agraftknappar (Fnr 272).

Kursundersökningar vid det medeltida fästet Styresholm Raä 17 i Torsåkers socken

Under sommaren 2009 genomförde Murberget länsmuseum Västernorrland fyra kursundersökningar vid det medeltida fästet Styresholm (George 2010: b). Under maj deltog elever, lärare och en del föräldrar från Ålandsbro skolas årskurs 2, Nylandsskolas årskurser 4 och 5. Senare under sommaren hölls en kurs för intresserad allmänhet, Styrnäs och Torsåkers hembygdsföreningar. Under hösten deltog elever från Sandö räddningsgymnasium i kursverksamheten. Sammantaget deltog ca 150-160 personer vid årets undersökningar.

Den osteologiska analysen identifierade ben av nöt, häst, får, får/get, svin och fisk. Inslaget av slaktavfall ger en bild av att man hållit djur på platsen då slaktavfall annars inte brukar följa med om kött införskaffats utanför boplatsen.

Karteringarna med magnetometer visar tydligt att fornlämningen har större utbredning än vad som framkom under det s.k. Styresholmsprojektet 1986-1995.

Fyndet visar på en mängd olika aktiviteter. Malstensfragment tyder på att säd malts till mjöl på fästet vilket inte är särskilt överraskande för en borganläggning.

Fyndet av smidesslagg och fynd av vad som troligen är två osmundjärn talar för att en smedja funnits på platsen. Mängden hästkosömmar kan tyda på närhet till stall, men också till smedja där hästskor bytts ut.

Hästkosömmarnas modell och fyndet av en treflikig brodd visar att Styresholm även brukats vintertid.

Undersökningen har givit oss en hel del ny kunskap om Styresholm. Tyvärr har vi inte fått svaret på fästets exakta brukningstid. Mycket information finns fortfarande dold under jorden och vattenytan vid Styresholm/Pukeborg, endast några få procent av fornlämningarnas ytor är ännu undersökta.

Figur 7. Grävande kursdeltagare från den allmänna kursen.

Figur 8. Elever från Sandö räddningsgymnasium.

Figur 9. Grävande elever från Ålandsbroskolan.

Figur 10. Styresholm från östra sidan av älven i april 2009. Røjning utfördes under hösten 2008.

Undersökningen av kammargraven vid Björkå i Överlänns socken

År 2009 undersöktes en stor gravhög vid Björkå i Överlänns sn. Syftet med undersökningen var att dokumentera den eroderade gravhögen Raä 20:1 samt restaurera den intilliggande stensättningen Raä 20:2 samt gravhögen Raä 21 (George 2012 b).

Graven innehöll en kammarbegravning. Mellannorrland är den region i Sverige som näst efter Mälardalen har flest kammargravar. Trots plundring fanns en hel del fina föremål i

graven. Föremål som häktesspännen i silver med de ornerade, förgyllda agraffknapparna i silver, textilier, keramik, hartsringar, bronsföremål, björn- och fårsinn, handtag till skrin, krumkniv, bältesutrustning med söljor, hålkärslringar, kamfragment, sax i träfodral, pincett, fäste för eldslagningssten (stenen bortförd vid plundring) och en guldring tyder på hög status.

Inga skelettdelar hittades vid undersökningen vilket inte är ett ovanligt fenomen i gravkammare i landet. De miljöarkeologiska proverna från botten av kammaren visade dock att det fanns förhöjda värden för oorganisk fosfat vilket sannolikt avspeglar tidigare förekomst av ben där – ett människoskelett kan man anta. Att en kropp förmultnat på platsen stöds möjligtvis även av fosfatvärdena och fettanalysens resultat.

Dateringen som tagits på björnpäls ger med 68,2 % sannolikhet en datering till 545-605 AD och med 95,4 % sannolikhet hamnar dateringen dels 460-490 AD (2,3 %) och 530- 650 (93,1 %). En datering av pälsen till slutet av folkvandringstid 530- 550 känns därför som mest trolig. En datering till 530-tal är en förhållandevis sen datering för en kammargrav. I Västernorrland finns dock kammargravar (exempelvis vid Holmgravfältet) från vendeltid som mer anknyter till kammargravskicket under folkvandringstid än vikingatid.

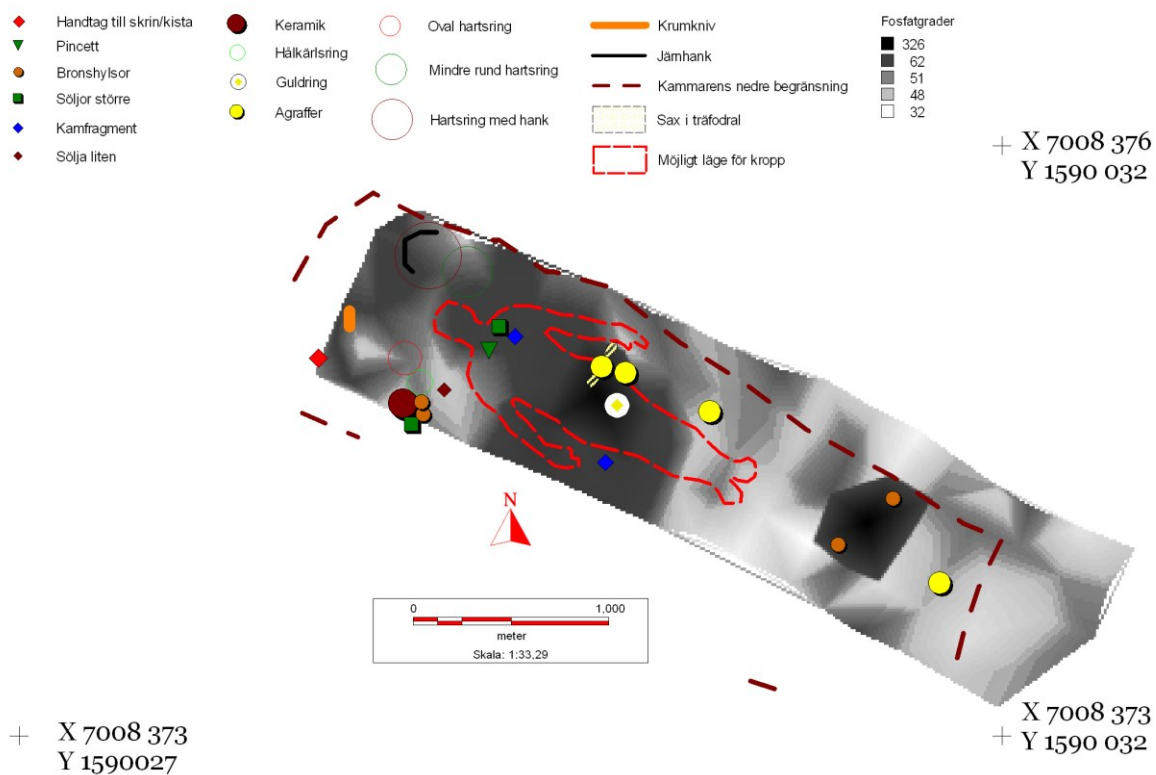
Ett bränt sädeskorn av korn/*Hordeum vulgare* hittades i ett makrofossilprov taget vid ett hartstätat kärl. Ett frö av Målla/*Chenopodium* från en härd som överlagrades av högen daterades till romersk järnålder. Sammantaget tyder det på att ett åkerbruk med sädesodling funnits på platsen, förmodligen redan under romersk järnålder.

Figur 11. Gravhögen Raä 20:1 efter avverkningen. I förgrunden syns stensättningen Raä 20:2. Foto från väst.

Figur 12. Den gamla markytan och kammarens övre del framrensade. Stenpackningen har täckt kammarens tak. Foto från norr.

Figur 13. Fyndspredningen och fosfatfördelningen i graven. Den streckade figuren utgör det ungefärliga läget för den gravlagde utifrån de häktesspännen och agraffer som hittades vid kammarens ursprungliga bottennivå och som inte verkar ha förflyttats vid plundring.

Figur 14. Häktesspänne (fynd 4) med brickbandsvävd textil och agraffknappar av förgyllt silver efter framgrävning.

Undersökningen av Raä 8:9 i Sånga socken

Under 2010 (som var det tredje och sista året som projektet hotade kulturmiljöer längs Västernorrlands älvar pågick) undersöktes en stor gravhög (George 2012 c).

I samband med undersökningen genomfördes även återställningsarbeten av en intilliggande gravhög som förstörts genom jordtäkt. Visningar av undersökningen hölls för skolor, politiker och intresserad allmänhet. Efter undersökningen har flera föredrag hållits om projektet och artiklar har även skrivits.

Platsen där högen uppfördes har använts under lång tid. Många av fynden är av högstatuskaraktär som agraffknappar, gravkeramik, spelbrickor, björnfalanger och bältestillbehör. De aktiviteter som kan spåras har en rituell karaktär med gravanknytning. Det fanns även en härd med bronsåldersdatering (1010-840 f.Kr.) under gravhögen.

De äldsta dateringarna kommer från de östra brandlagren, de dateras till romersk järnålder (från de övre och nedre östliga brandlagren finns två C-14 dateringar från romersk järnålder). Materialet från de båda lagren är omrört och det förekommer bland annat människoben med passning från de övre och undre lagren. I de östra brandlagren finns även fynd som borde vara folkvandringstida, exempelvis en del av agraffknapparna. Kanske finns där även vendeltida fynd, som de korpliknande dekornitarna.

I det södra brandlagret har en man bränts under slutet av folkvandringstid- början av vendeltid. Benen har samlats ihop, troligen i ett träkärl tätat med harts. I brandlagret hittades flera högstatusfynd som bältestillbehör i form av ornerade remandesbeslag, remhållare, bältesbeslag samt smälta silverdroppar, björnfalanger, ben av nöt mm. Något senare har urnegraven omplacerats till ett läge öster om den ursprungliga platsen. Anledningen till omplaceringen var troligen anläggandet av en ränna och en rund stenpackning som anlades i rännan. Funktionen av rännan och den runda stenpackningen är

inte klarlagd men rännan bryter det södra brandlagret och är därför yngre. En större stenpackning tolkad som ett harg har därefter anlagts ovan den runda stenpackningen. Definitionsmässigt så är ett harg främst en helig plats som gärna använts vid offer av djur. I harget påträffades även en hästtand daterad till vendeltid samt två bitar harts. Hästen är ett välkänt rituellt offerdjur som även fungerat som transportmedel, möjligen kan hästen ha setts som symbol för förflyttning till en annan dimension efter döden.

Efter att harget använts en tid har högen byggts över bålplatserna och harget. Högen omgavs av en meter djup och 2 m bred ränna som både förstörde intrycket och avgränsade högen. Högen måste ha givit ett monumentalt intryck med sitt läge på nippkanten ovanför Ångermanälven. Högen ger inte intryck över att vara rest över någon särskild person. Möjligen kan man se högen som en försegling av platsen.

I ett makrofossilprov hittades rester av vicker och knylhavre. Vicker hör till ärtväxterna och tillhör en grupp växter som har en utbredd användning i olika magiska sammanhang. De är kraftigt representerade i gravsammanhang i Sverige. Den mest typiska gravväxten är dock knylhavren. Denna är känd som gravfynd i övriga Sverige och norra Europa, från yngre bronsålder till vikingatid. Troligen är detta det första fyndet av knylhavre i Norrland.

Ett pollenprov från den gamla marknivån visar höga andelar av pollen från växtarter som visar att ett betes- och ängslandskap fanns på lokalen. Några pollenkorn från sädesslag har inte hittats i pollenprovet. Att det inte förekommit odling på lokalen styrks även av att andelen pollen från åkerogräs är lågt. Skogsvegetationen på lokalen bestod av al, tall, björk och gran.

Figur 15. Högen innan undersökningen. I förgrunden den norra täktgropen, till höger syns den eroderade västra delen av högen. Foto från norr.

Figur 16. Högen under utgrävning. Foto från öst.

Figur 17. Foto av stenpackningen/harget från söder.

Figur 18. Arbetsbild, i förgrunden gräver Svein Vatsvåg Nielsen och Torgeir Winther det södra brandlagret.

Figur 19. Ornerad keramiskärva (fnr 366) samt keramik med kopparbleck och nitar lagad mynningsbit (fnr 331). Båda fynden hittades i de östra brandlagren.

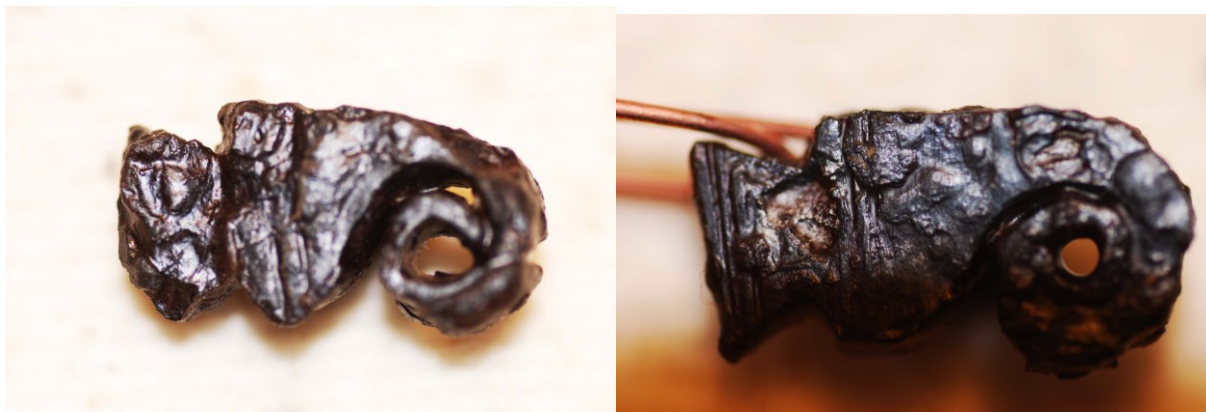
Figur 20. Agraffknappar med häktesspänne (fnr 448) från östra brandlagret.

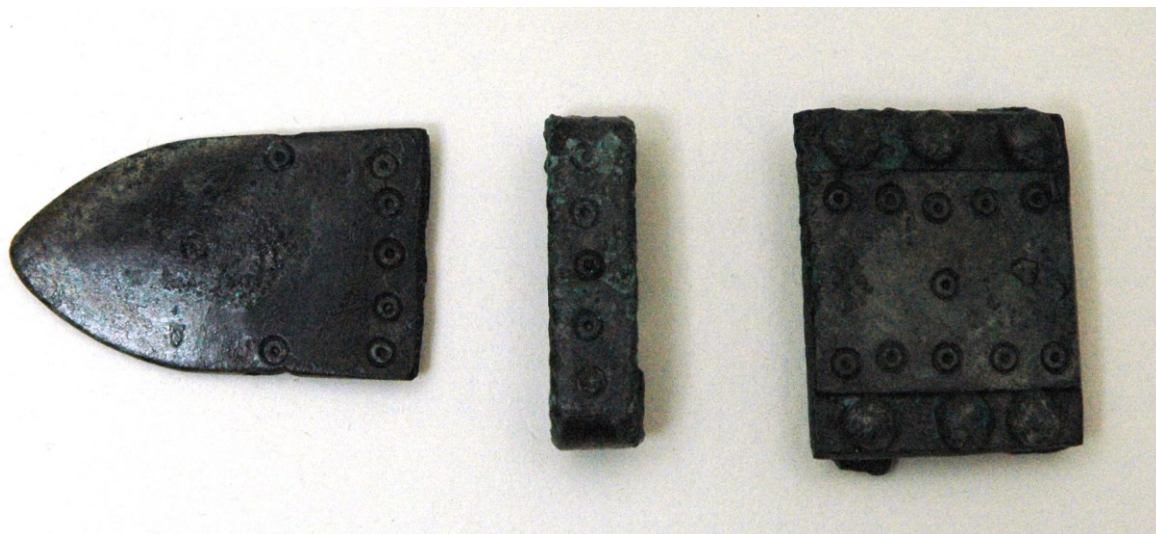
Figur 21. Agraffknapp (fnr 440) från östra brandlagret.

Figur 22. Ornerat häktesspänne (fnr 454 från det undre östra brandlagret)

Figur 23. Två möjliga korpfigurer (fnr 469 och 467) från de östra brandlagren.

Figur 24. Bältestillbehör från det södra brandlagret. Från vänster till höger fynd nummer 452, 465 och 453. Foto SVK.

Resultat

När projektet nu är avslutat finns en ganska god kunskap om vilka fornlämningar som hotas av erosion längs de största vattendragen i länet. Kunskapen om hur man i länet kan arbeta med ras och skredproblematik har dessutom stärkts.

De fornlämningar som dokumenterades inom projektet kan användas som referensobjekt där den fortgående erosionen kan studeras.

Vissa åtgärder för att hindra erosion som igenfyllning av skador har genomförts. Ras och skredskadorna är i många fall svåra eller omöjliga att åtgärda då det skulle gå åt otroliga mängder jord för att återskapa fornlämningarna. Räddningsundersökningar är därför ofta att föredra. Metoder med förstärkning av nät tillverkade av växtfibrer och insädd av växter med rötter som håller samman ytskiktet är en känd metod som dock inte använts vid några av fornlämningarna. Ett exempel på svår bemästrade problem är den erosionskadade, medeltida fogdeborgen Styresholm där krönet på borgen delvis underminerats. Geologerna

inom referensgruppen föreslog att en stor bank av stenmaterial skulle anläggas mellan borgen och älven för att verka som motkraft mot jordmassorna i borgen och därigenom minska risken för skred. Problemet med att anlägga en bank är flera. Banken skulle på ett påtagligt sätt förändra kulturmiljön. På platsen för den tänkta banken finns mycket arkeologi om än i eroderad form. Det största problemet med Styresholm verkar snarare vara erosion och inte skred.

Projektet har inte haft forskningsinriktning, men en hel del ny arkeologisk kunskap har ändå kommit fram. Den kunskapen har varit viktig för förståelsen av forntiden i regionen. Genom kursverksamhet och informationsinsatser har det lokala engagemanget för kulturarvet och vården av fornlämningar stärkts.

Rekommenderade åtgärder

De åtgärder som föreslås för att rädda kunskap och säkra fornlämningar är följande:

- Röjning av träd och sly för att etablera ett växttäckte med rotsystem som håller samman jorden. Avverkning av träd gör att träden i raskanterna inte drar med sig kubikmetervis med jord den dag träden faller.
- Undersökningar för att undersöka och dokumentera kvarvarande delar av de eroderade fornlämningarna.
- Karteringar av fornlämningar (uppföljningsobjekt) för att efter några år följa upp erosionens påverkan (mätning över tid sker för att se om ytterligare åtgärder behövs).
- Säkringar av raskanter på eller i anslutning till fornlämningarna. Exempelvis genom att förankra nät av växtfibrer som håller samman ytskiktet. Speciellt lämpliga gräsarter sås samtidigt in för att etablera ett sammanhållande växttäckte.

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsmuseets dnr: 2010/120

Län: Västernorrland

Landskap: Ångermanland, Medelpad

Kommun: Kramfors, Sollefteå, Sundsvall, Ånge, Örnsköldsvik.

Socknar i Medelpad: Indal, Liden, Njurunda, Selånger, Torp, Tuna.

Socknar i Ångermanland: Anundsjö, Ed, Edsele, Graninge, Junsele, Långsele, Mo, Multrå, Ramsele, Resele, Skorped, Sånga, Torsåker, Ådals-Liden, Överlänäs.

Rapportsammanställning: Ola George.

Litteraturlista

- George, O. 2008 a. Arkeologisk undersökning och förstudie av det medeltida fästet Styresholms norra del. Murberget Läns museet Västernorrland. Rapport 2008:17.
- George, O. 2008 b. Arkeologisk undersökning och kursgrävning av skadade gravar på gravfältet Raä 8 i Para, Sånga socken. Murberget Läns museet Västernorrland. Rapport 2008:19.
- George, O. 2009 a. Guldålder i Para. Ett folkvandringstida gravfält vid Ångermanälven. Arkeologi i Norr 11. Umeå.
- George, O. 2009 b. Rapport över erosionsskadade fornlämningar. Delrapport 1 inom projektet hotade kulturmiljöer längs Västernorrlands älvar. Murberget Läns museet Västernorrland. Rapport 2009:5.
- George, O. 2009 c. Arkeologisk undersökning av den folkvandringstida graven Raä 8:2 i Sånga socken. Delrapport 2 inom projektet hotade kulturmiljöer längs Västernorrlands älvar. Murberget Läns museet Västernorrland. Rapport 2009:8.
- George, O. 2010 a. Arkeologisk undersökning av den folkvandringstida graven Raä 8:4 i Sånga socken. Delrapport 3 inom projektet hotade kulturmiljöer längs Västernorrlands älvar. Murberget Läns museet Västernorrland. Rapportnummer 2010:9
- George, O. 2010 b. Arkeologisk kursundersökning av det Medeltida fästet Styresholm, Raä 17 i Torsåkers sn. Delrapport 4 inom projektet hotade kulturmiljöer längs Västernorrlands älvar. Murberget Läns museet Västernorrland. Rapportnummer 2010:20.
- George, O. 2010. Arkeologisk forskningsundersökning av stenåldersboplatsen Raä 51:1 i Ramsele sn, Ångermanland. Murberget Läns museet Västernorrland. Rapportnummer 2011:1.
- George, O. 2012 a. Rika gravfynd från folkvandringstiden längs Ångermanälvens älvdal. Människor i vikingatidens Mittnorden. Föredrag vid de mittnordiska arkeologidagarna i Östersund 2010. Fornvårdaren 32.
- George, O. 2012 b. Arkeologisk undersökning av den folkvandringstida kammargraven Raä 20 samt restaurering av gravhögen Raä 21 i Överlänns sn. Delrapport 5 inom projektet hotade kulturmiljöer längs Västernorrlands älvar. Murberget Läns museet Västernorrland. Rapport 2012:5.
- George, O. 2012 c. Arkeologisk undersökning av bålplatser, harg och gravhögar inom Raä 8:9 i Sånga socken. Delrapport 6 inom projektet hotade kulturmiljöer längs Västernorrlands älvar. Murberget Läns museet Västernorrland. Rapport 2012:28.

Bilaga 1. Projektplan för ”Hotade kulturmiljöer längs Västernorrlands älvar”

Bakgrund

Murberget, Läns museet Västernorrland har under två års tid bedrivit kursverksamhet i samarbete med lokala föreningar och intresserad allmänhet i anslutning till skadade och hotade gravar längs Fjällsjöälven och Ångermanälven. De undersökta fornlämningarna har på så sätt dokumenterats innan de blivit fullständigt förstörda.

I samverkan med Länsstyrelsen vill Murberget, Läns museet Västernorrland nu genomföra en projektsatsning. Meningen är att skapa ny kunskap om vilka fornlämningar som hotas längs länets större älvar och hur detta kan förebyggas.

För att förhindra att kunskap går förlorad vid fornlämningar som inte går att rädda kommer även dokumentationsinsatser att genomföras. Delaktighet eftersträvas i projektet och kursverksamhet riktad mot föreningar, allmänhet och skolor ingår.

Syfte

Syftet är att skapa ny kunskap om erosionsskador på fornlämningar längs älvar och att hitta lämpliga metoder för att förhindra skador och rädda kunskap.

Mål

Projektet har tre mål:

- Att få fram kunskap om hur många och vilka typer av fornlämningar som är skadade/hotade.
- Att bedöma skade-/hotbilden på de utpekade fornlämningarna och därefter presentera lämpliga åtgärder samt genomföra ett urval av dessa.
- Att uppnå delaktighet från lokala föreningar och intresserad allmänhet samt sprida kunskap om fornlämningarna som berörs av projektet.

Avgränsning

Projektet inriktar sig på fornlämningar som skadats genom erosion på nipor, ravinkanter och intill strömmande vatten. Fornlämningar belägna inom de reglerade sjöarna medtas inte inom projektet. Orsaken till detta är dels att dessa lämningar omfattas av tidigare regleringsbeslut och dels att de är mycket omfattande och i många fall svåra att avgränsa. Att påbörja dokumentation av dessa lämningar ryms helt enkelt inte inom ett projekt med tänkt omfattning. Bebyggelselämningar från historisk tid är inte heller medräknade inom projektet.

Genomförande

Kunskap om hur många och vilka typer av fornlämningar som är skadade/hotade.

Projektet inleds med byråinventeringen av vilka fornlämningar som berörs. Fornlämningarna besiktigas sedan på plats och en bedömning görs av skadorna.

Hotbilden bedöms på utpekade fornlämningar, åtgärder föreslås och ett urval genomförs.

I samband med besiktningen görs också en hotbildsanalys. Diskussioner därefter med den referensgrupp som är tänkt att bildas. För att mäta erosionsförloppet väljs fem olika fornlämningar ut som referensobjekt. Där mäts erosionen årligen under projekttiden. Materialet kan också användas efter projekttiden för uppföljning.

I de fall där lämningarna bedöms ha ett visuellt och pedagogiskt värde kan mindre dokumentationsinsatser i kombination med återställningsarbeten behöva genomföras. För bedömningen av eventuella åtgärder skall ett resonemang redovisas som tar hänsyn till hotbilden, tidsaspekten, kulturhistoriskt värde och kostnad för åtgärder. I de fall fornlämningarna är så skadade att de inte kan säkras men där de kulturhistoriska värdena bedöms höga kan en undersökning med dokumentationsinsatser vara mest lämpligt.

Utveckla metoder för återställningsåtgärder.

Problem med erosionsskadade fornlämningar är inte unikt för Västernorrland. För att utbyta erfarenheter och fånga upp goda exempel anordnas under projektperioden två seminarier. Ett inledande där erfarenheter från platser fångas upp och ett avslutande där projektets resultat förmedlas.

Med utgångspunkt i projektresultaten genomförs även åtgärder för att bromsa erosionen i anslutning till några fornlämningsområden. Urvalet av objekt som kan prioriteras i detta avseende görs i samverkan med Länsstyrelsen. Inom projektet kan olika metoder testas och utvärderas. De åtgärdade områdena utgör sedan referensobjekt där erosionen mäts under hela projekttiden.

Att uppnå delaktighet från lokala föreningar och intresserad allmänhet samt sprida kunskap om fornlämningarna som berörs av projektet.

Vid de fornlämningslokaler som är lämpliga ska kursverksamhet bedrivas i samband med undersökningarna. Ett samarbete med lokala föreningar och intresserad allmänhet ska då eftersträvas. Genom detta finns en god potential att skapa lokal delaktighet och förståelse för kulturarvet. Murberget eftersträvar att material om projektet löpande presenteras på museets hemsida (Efter fjolårets undersökningar i Para skrivs för tillfället en artikel, en utställning är planerad på Sollefteå museum och föredrag har hållits).

Projektet avrapporteras årligen i samband med rekvisition i form av föredragning och PM och slutrapporteras i samband med projektavslut.

Organisation

Projektet ägs av Murberget, Läns museet Västernorrland. Till projektet kopplas en referensgrupp med representanter från Länsstyrelsen och personer med kunskap om ras och skred.

Tidsplan

Referensgrupp
Byråinventering
Skadebesiktning

2008-06-30-2010-
2008-06-02-2008-07-01
2008-07-01-2008-09-30

Referensbesiktning av erosionen	2008-07-01-2008-09-30
Analys av hotbilden	2008-06-30-2009-06-30
Seminarium- erosion	2008-09-30-2008-12-13
Åtgärder/dokumentation	2008-06-02-2010-08-30
Seminarium-resultat	2010-08-30-2010-09-30
Slutrapportering	2010-08-31-2010-10-15

Förväntade resultat

När projektet är avslutat finns en god kunskap om vilka fornlämningar som hotas av erosion längs de största vattendragen i länet. Kunskapen i länet om man kan arbeta med denna problematik har stärkts, i bästa fall har nya metoder utvecklats. Ett system för uppföljning av erosionens påverkan via referensobjekt finns uppbyggt som sedan kan övertas av Länsstyrelsen. Vissa åtgärder för att hindra erosion har genomförts och några lämningar har dokumenterats. Genom kursverksamhet och informationsinsatser har det lokala engagemanget för kulturarvet och vården av fornlämningar stärkts.

Budget

	2008	2009	2010
Egen personal			
Projektledning, förberedelser och föredrag	46 240 kr	46 240 kr	46 240 kr
Arkeologer	148 160 kr	100 000 kr	100 000 kr
Konsultkostnader			
Referensgrupp och seminarium	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr
Analyskostnader	25 500 kr	25 500 kr	25 500 kr
Konserveringskostnader	25 000 kr	33 000 kr	33 000 kr
Geologer	10 000 kr	10 000 kr	10 000 kr
Övriga kostnader			
Erosionsåtgärder	37 320 kr	150 000 kr	150 000 kr
Bil och bränslekostnader	28 110 kr	19 000 kr	19 000 kr
Traktamentes och logikostnader	24 000 kr	21 300 kr	21 300 kr
Summa	374 330 kr	335 040 kr	335 040 kr
Finansering			
Murberget	112 299 Kr	130 512 Kr	130 512 Kr
Länsstyrelsen	262 031 Kr	304 528 Kr	304 528 Kr
Totalt	374 330 kr	435 040 kr	435 040 kr

År 2009 planeras fornlämningar utpekade i 2008 års byråinventering och efterföljande besiktning dokumenteras. Dokumentationen genomförs delvis i kursform i samarbete med lokala föreningar och intresserad allmänhet. Visningar anordnas på platsen. Föredrag kommer att hållas.

År 2010 planeras fornlämningar utpekade i 2008 års byråinventering och efterföljande besiktning dokumenteras. Dokumentationen genomförs delvis i kursform i samarbete med lokala föreningar och intresserad allmänhet. Visningar anordnas på platsen. Föredrag kommer att hållas.

Bilaga 2. Referensgrupp.

I samband med att projektet initierades beslutades det att en referensgrupp skulle sättas samman. Referensgruppens uppgift var att medverka vid seminarier där erosionsfrågorna diskuteras och dessutom fungera som rådgivare i vid åtgärdsprojektering.

Gruppen sattes samman av företrädare för Murberget, Länsmuseum Västernorrland, Länsstyrelsen Västernorrland, Länsmuseum som arbetat med liknande frågor, geologer samt något företag som arbetade inom branschen.

Pia Nykvist från Länsstyrelsen Västernorrland

Jan Blumenberg, SGI Sundsvall.

Karl-Johan Olofsson från arkeologisektionen vid Jamtli.

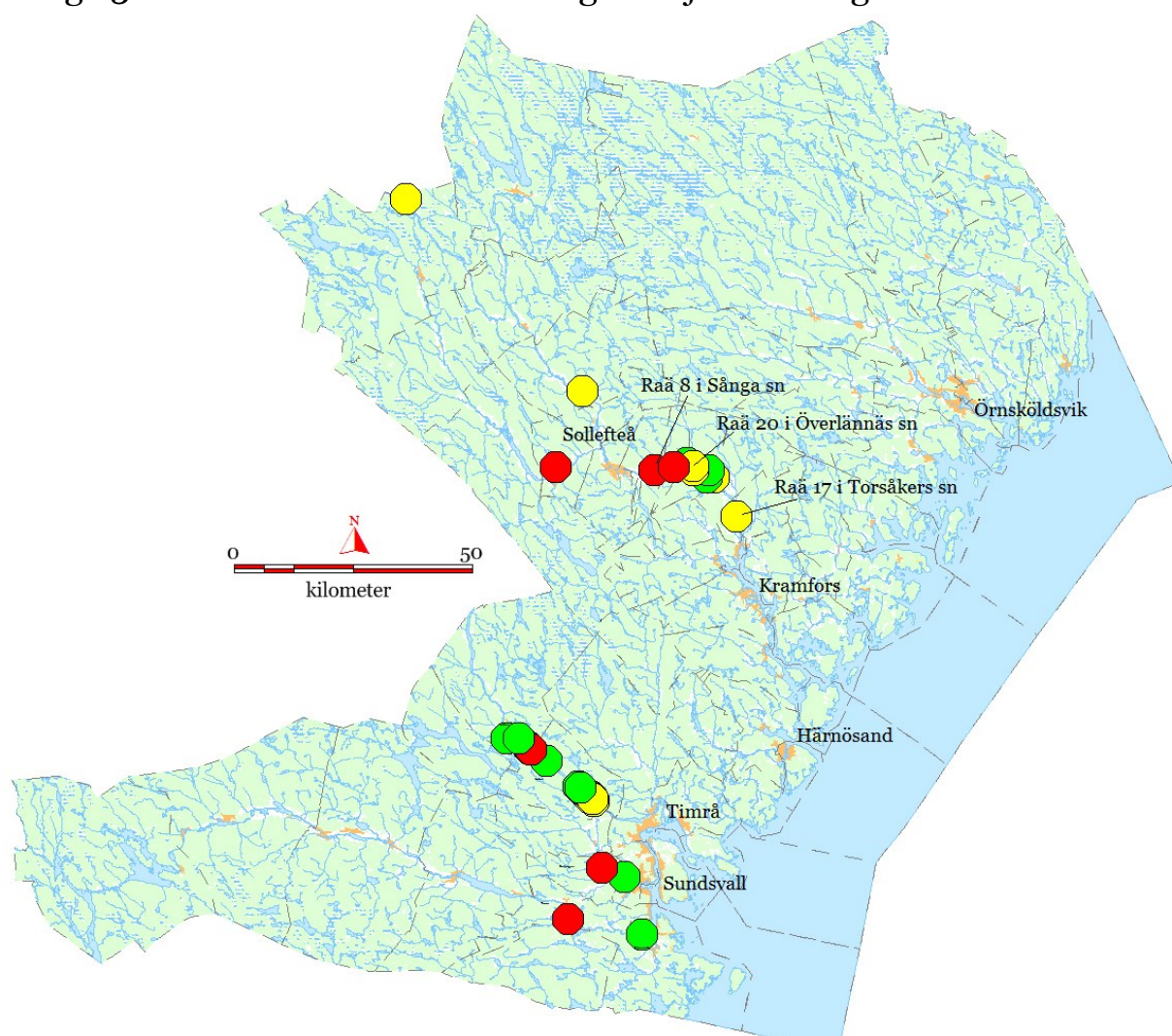
Katarina Eriksson och Maria Björk från Gävleborgs museum

Åke Gullebo från Sollefteå kommuns ras och skredgrupp

Ola George från Murberget Länsmuseum Västernorrland

Tobias Granström Thulica AB

Bilaga 3. Översiktskarta med föreslagna objekt och åtgärder

Översikt av de inventerade fornlämningarna i Västernorrland där åtgärder är föreslagna. Röda punkter= undersökning, gröna punkter= träd och slyröjning, gula punkter= uppföljningsobjekt och/eller skredsäkringar.